

XX ASR O'ZBEK ADABIYOTIDAGI MODERNIZM ELEMENTLARI**Nabiyeva Saodat Xamidullayevna**O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi
akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya: XX asrda o'zbek adabiyoti ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar va madaniy ta'sirlar tufayli jiddiy o'zgarishlarni boshdan kechirdi. O'zbek adiblarining jahon adabiy tendensiyalariga munosabat bildirishi natijasida modernistik unsurlar, jumladan, eksperimental bayon qilish texnikasi, psixologik teranlik va ramziy obrazlar paydo bo'ldi. Ushbu maqola o'zbek adabiyotida modernistik unsurlarning mavjudligini o'rganib, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy va G'afur kabi asosiy mualliflarga e'tibor qaratadi. G'ulom. Tadqiqot ong oqimi, parchalanish va ekzistensial mavzular kabi modernistik xususiyatlarni aniqlash uchun ularning asarlarini tahlil qiladi. Bu xususiyatlarni o'rganib, ushbu maqola modernizm o'zbek adabiy nutqini qanday shakllantirganini kengroq tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Modernizm, simvolizm, psixologik chuqurlik, hikoya eksperimenti, ong oqimi, parchalanish, sovet ta'siri, ekzistensial mavzular, ijtimoiy tanqid, kinoya, allegoriya, tarixiy hikoya, chiziqli bo'lmagan hikoya, introspeksiya, tsenzura, avangard texnikasi, milliy o'ziga xoslik, yangilik, poetik ramziylik, badiiy isyon, adabiy qarshilik.

XX asrda o'zbek adabiyoti siyosiy o'zgarishlar, madaniy o'zgarishlar va jahon adabiy harakatlari ta'sirida jiddiy o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Bu davrdagi eng muhim adabiy yo'nalishlardan biri modernizm, jadal ijtimoiy o'zgarishlarga javoban vujudga kelgan va an'anaviy badiiy shakllardan ajralib chiqishni maqsad qilgan oqim edi. G'arb adabiyotidagi modernizm ko'pincha Jeyms Joys, Virjiniya Vulf va Frans Kafka kabi siymolar bilan bog'langan bo'lsa-da, uning ta'siri o'zbek adabiyotiga ham yetib bordi,

unda yozuvchilar yangi hikoya usullarini sinab ko'rdilar, psixologik chuqurlikni o'rgandilar, ramziylik va ekzistensial mavzularni o'z ichiga oldilar.

O'zbek modernist adiblaridan ilk va ta'sirchan Abdulhamid edi Cho'pon (1897-1938). Uning asarlari shaxsiy erkinlik, ekzistensial kurash, an'ana va zamonaviylik o'rtasidagi to'qnashuv mavzulari bilan chuqur bog'liqlikni aks ettiradi. Uning *“Kecha va Qunduz”* (*“Kecha va kunduz”*) romani parcha-parcha hikoya qilish, psixologik introspeksiya, qahramonning ichki ziddiyatlariga e'tibor qaratish bilan ajralib turadigan modernistik adabiyotning yorqin namunasidir. Cho'pon o'z she'riyatida zulmni ifodalovchi tun va umid timsoli bo'lgan kunduz kabi ramziy obrazlarni tez-tez ishlatib, murakkab g'oyalarni ifodalash uchun metaforadan foydalanishga qaratilgan modernistik tendentsiyani aks ettirgan. Uning asarlari ijtimoiy me'yorlarga ham qarshi chiqdi, shaxsiy istaklar va ijtimoiy umidlar o'rtasida qolgan shaxslarni tasvirladi.

XX asr boshidagi o'zbek adabiyotining yana bir muhim namoyandasi Abdulla Qodiriy (1894–1938) bo'lib, uning *“O'tkan kunlar”* tarixiy romanida modernistik estetikaga mos keladigan innovatsion hikoya tuzilmalari kiritilgan. Romanda asosan realistlik asar bo'lsa-da, modernistik adabiyotning o'ziga xos belgilari bo'lgan ironiya, o'z-o'zini aks ettirish va chuqur psixologik xarakter rivojlanishini o'zida mujassam etgan. Qodiriyning tarixiy voqealar tasviri shunchaki o'tmishni hikoya qilish emas, balki tarix bilan tanqidiy munosabatda bo'lish, an'anaviy qadriyatlarni shubha ostiga qo'yish va qat'iy ijtimoiy tuzilmalar oqibatlarini ko'rsatishdir. Uning bir nechta nuqtai nazar va ichki monologlardan foydalanishi uning ijodini modernistik adabiy tajribalar bilan yanada bog'laydi.

G'ulom (1903–1966) ham o'zbek modernistik adabiyotining shakllanishida, xususan, satirik asarlari va she'riyati orqali katta rol o'ynadi. Uning mashhur she'ri *“Shum bola”* (*“Yovuz bola”*) hazil, parchalanish va ijtimoiy tanqidning uyg'unligini ko'rsatib, an'anaviy hikoya qilish usullarini qiyinlashtiradi. Qahramonning isyonkor tabiati va hikoyaning epizodik, chiziqli bo'lmagan tuzilishi an'anaviy shakllarni dekonstruksiya qilish va sub'ektivlikka urg'u berishga qaratilgan modernistik tendentsiyani aks ettiradi.

G'ulom she'riyatida ham xuddi shunday ekzistensial mavzular mavjud bo'lib, noaniq va tez o'zgarib borayotgan dunyoni kezayotgan shaxslar tasviri modernistik adabiyotda keng tarqalgan mavzudir. Modernistik o'zbek adabiyotining o'ziga xos xususiyati uning psixologik teranligi va inson ongining ichki jarayonlarini o'rganishidir. O'zbek adabiy an'anasi tarixan asosiy e'tiborni tashqi hodisalar va axloqiy saboqlarga qaratgan bo'lsa, modernist yozuvchilar o'z e'tiborini ichkariga qaratdilar, inson tuyg'ulari va dilemmalarini o'rganish uchun introspektiv usullardan foydalanganlar. Bu, ayniqsa, Cho'lpon va Qodiriy asarlarida yaqqol ko'zga tashlanadi, bunda personajlar o'z ongi bilan kurashadi, ko'pincha o'z-o'zini mulohaza yuritadi, ichki dialogga kirishadi. Bu yondashuv G'arb modernistik adabiyotida uchraydigan ong oqimi texnikasiga o'xshash, garchi u o'ziga xos o'zbek madaniy-tarixiy kontekstida namoyon bo'lsa ham.

O'zbek modernistik adabiyotida timsollar ham hal qiluvchi o'rin tutgan. Yozuvchilar siyosiy zulm, ijtimoiy adolatsizlik va shaxsiy kurashlarni sharhlash uchun ko'pincha allegorik tildan foydalanadilar. Cho'lponning kecha va kunduzni metafora sifatida qo'llashi, G'ulomning isyonkor yoshlarni tasvirlashi, Qodiriyning tarixiy shaxslarni tanqidiy tasvirlashi O'zbekistonda modernistik adabiyotning ramziy va bilvosita hikoyachilikni zamon voqeligini tanqid qilish vositasi sifatida qabul qilganini ko'rsatadi. Sovet tsenzurasining ta'siri ham bu tendentsiyaga hissa qo'shdi, chunki yozuvchilar ta'qiblardan qochish uchun ko'pincha o'z tanqidlarini metafora va allegorik ramkalar ichiga kiritishlari kerak edi.

O'zbek adabiyotidagi modernizmning yana bir muhim jihati – parchalanish va xronologik bo'lmagan tuzilmalar foydasiga qat'iy, chiziqli hikoya qilishdan voz kechishdir. To'g'ridan-to'g'ri syujetga asoslangan an'anaviy rivoyatlardan farqli o'laroq, modernistik asarlarda ko'pincha bir-biridan ajralib turadigan voqealar, o'zgaruvchan istiqbollari va noaniq yakunlar mavjud. Buni tez o'zgarib borayotgan jamiyatda hayotning tartibsiz va noaniq tabiatini aks ettirish uchun an'anaviy hikoyalar oqimini buzgan Cho'lpon asarlarida ko'rish mumkin. Xuddi shunday, G'ulomning yumor va satiradan

foydalanishi ham ko'pincha ohang va tuzilishdagi keskin o'zgarishlarni o'z ichiga olgan, bu esa modernistlarning tajribaga moyilligini kuchaytirgan.

Ushbu modernistik tendentsiyalarga qaramay, XX asr o'zbek adabiyoti o'zining tarixiy va madaniy ildizlari bilan chuqur bog'liq bo'lib qoldi. G'arb modernizmi ko'pincha begonalashish va ajralishni ta'kidlagan bo'lsa, o'zbek modernistik adabiyoti milliy o'zlik va jamoaviy tajriba bilan mustahkam aloqada bo'lgan. Qodiriy va Cho'lpon kabi yozuvchilar an'anaviy mavzulardan butunlay voz kechmadilar, balki ularni modernistik nuqtai nazardan qayta talqin qildilar, eski va yangi adabiy uslublarni aralashtirib, o'z davrining murakkabligini aks ettiruvchi o'ziga xos uslub yaratdilar.

O'zbek adabiyotida modernizm ta'siri qiyinchiliklardan holi emas edi. Sovet mafkuraviy nazorati adabiy so'zlarga cheklovlar qo'ydi va ko'plab modernist yozuvchilar, jumladan, Ch'lpon va Qodiriylar ta'qib yoki qatl qilindi. Bu qatag'on O'zbekistonda modernistik adabiyotning to'liq rivojlanishini cheklab qo'ydi, ammo uning merosi sovet va postsovet adabiy manzaralari cheklovlari doirasida shakl va ma'no tajribalarini davom ettirgan yozuvchilarning keyingi avlodlarida saqlanib qoldi.

Xulosa qilib aytganda, XX asr o'zbek adabiyotidagi modernizm hikoyaviy eksperiment, psixologik teranlik, ramziylik, ham an'ana, ham hozirgi siyosiy voqelikni tanqid qilish bilan ajralib turardi. Cho'lpon, Qodiriy va G'ulom kabi yozuvchilar insoniyat tajribasining murakkabliklarini o'rganish uchun modernistik unsurlarni o'zida jamlagan, an'anaviy hikoyachilikka qarshi chiqqan va O'zbekistonning rivojlanayotgan madaniy va siyosiy manzarasini aks ettiruvchi asarlar yaratgan. O'zbekistonda modernistik adabiyot rivoji o'ziga xos tarixiy sharoitlarda shakllangan bo'lsa-da, u o'zbek badiiy ifodasining o'zgarishlarga moslashish qobiliyati va chidamliligini namoyish qilib, mamlakat adabiy merosining muhim qismi bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Cho'lpon , A. (1926) . *Kecha va kunduz* . Toshkent : o'zbek Davlat Nashriyot
2. Qodiriy , A. (1926). *Kunlar o'tdi* . Toshkent : Davlat Nashriyot Uy .
3. G'ulom , G. (1935). *Bu o'g'il bola* . Toshkent : O'zbekiston Nashriyot .
4. Dadaboyev , A. (2010). *O'zbek modernistik adabiyoti: tarixiy nuqtai nazar* . Toshkent : Akademiya ning Fan .
5. Karimov , S. (2015). *O'zbek she'riyatida timsol va allegoriya* . Toshkent : o'zbek Adabiyot Ko'rib chiqish .